

Iz povijesti hrvatskoga srednjega školstva u razdoblju od 1918. – 1940.

UDK: 373.5(497.5)“1918/1941”

Pregledni članak

Primljeno: 8. 9. 2010.

Prof. dr. sc. Dubravka Miljković¹

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
dubravka.miljkovic@ufzg.hr

Štefka Batinić, prof.²

Hrvatski školski muzej, Zagreb
stefka.batinic@gmail.com

Sažetak

U članku se daje pregled srednjoškolskog obrazovanja u Hrvatskoj u razdoblju od 1918. do 1940. godine, u okviru školske legislative Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. Kraljevine Jugoslavije). Prikazano je djelovanje građanskih škola, gimnazija, učiteljskih i ostalih stručnih škola. Unificiranju organizacijske strukture školskog sustava prethodilo je unificiranje nastavnih planova i programa, pri čemu su postale razvidne nedemokratske i unitarističke tendencije novoosnovane državne zajednice. Povoljnije prosvjetne prilike nastupit će u vrijeme Banovine Hrvatske (1939. – 1940.), kada su prosvjetni poslovi bili u nadležnosti banske uprave.

¹ Pedagoginja i psihologinja, izvanredna profesorica u Odsjeku za obrazovne studije, (ko)autorica tridesetak knjiga iz područja pedagogije, popularne psihologije i psihologije menadžmenta, te nekoliko stotina stručno - popularnih članaka.

² Štefka Batinić, viša je knjižničarka i kustosica, voditeljica Pedagoške knjižnice Hrvatskoga školskog muzeja, vanjska suradnica na povijesnopedagoškim kolegijima Filozofskog i Učiteljskog fakulteta u Zagrebu, autorica i koautorica niza izložaba i radova iz povijesti odgoja i obrazovanja; radi na disertaciji *Povijesni razvoj i recepcija reformne pedagogije u Hrvatskoj*.

Rad se nadalje bavi problematikom odgoja srednjoškolske mladeži u međuratnom razdoblju, eksplicirajući teme o kojima se pisalo u pedagoškim časopisima, kao što su: odnos učenika i profesora, disciplina, učenička lektira i slično. Dijelovi nekih zanimljivijih tekstova preneseni su u integralnom obliku i(li) istaknuti.

Ključne riječi: povijest školstva, srednjoškolsko obrazovanje, Hrvatska, 1918. do 1940. godine

Uvod

U Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca Hrvatska je 1918. godine ušla sa školskim sustavom izgrađenim na tekovinama austro-ugarske školske legislative, koja je neposredno utjecala na školske propise u Dalmaciji i Istri i posredno na hrvatske školske zakone (iz 1874. i 1888. godine) kojima je bilo regulirano pučko školstvo i obrazovanje učitelja u Hrvatskoj i Slavoniji. Osmorazredna gimnazija kao općeobrazovna elitna srednja škola koja je pripremala buduće intelektualce i visoke činovnike, stvorena Exner-Bonitzovom *Osnovom za organizaciju austrijskih gimnazija i realki* iz 1849. godine, neće se u svojoj formalnoj strukturi promijeniti do sredine 20. stoljeća. Doduše, već od kraja 19. stoljeća klasična/humanistička gimnazija postupno gubi svoj dominantan položaj i sve su glasnije primjedbe na račun njezine nekompatibilnosti s novim dobom. Proces transformacije klasičnih u realne gimnazije, koji je tada započeo, završit će dvadesetih godina 20. stoljeća. Rasprave o reformi gimnazija bile su aktualne početkom 20. stoljeća te u prvim godinama Kraljevine SHS, kada su počele pripreme za nove školske zakone, koji još čitavo desetljeće neće stupiti na snagu. Bilo je to desetljeće postupnog otrežnjenja u kojem su snovi o ravnopravnosti u novoj državi postali iluzijama. Umjesto napretka u Hrvatskoj je tinjalo nezadovoljstvo zbog centralističke prosvjetne politike i nemogućnosti znatnijeg utjecaja na njezine odluke. Činovnički aparat novostvorene državne zajednice pod krinkom unificiranja školskog sustava nije imao sluha za specifičnosti pojedinih članica zajednice, kao ni za njihove opravdane zahtjeve za bržim prosvjetnim napretkom.

Srednjoškolsko se obrazovanje provodilo u općeobrazovnim i stručnim školama koje su imale statuse nepotpunih ili potpunih srednjih škola, a obuhvaćalo je učeničku populaciju u dobi od 11 do 18 godina. Bile su to: građanske škole, gimnazije, učiteljske škole te različite vrste stručnih škola (gospodarske, tehničke, trgovačke, zanatske i dr.).

Građanske škole

Građanske škole (njem. Bürgerschule) osnivaju se u hrvatskim zemljama temeljem pokrajinskih školskih propisa donesenih nakon austrijskog Državnog školskog zakona iz 1869. godine (u Dalmaciji i, nakon razvojačenja 1871., u Vojnoj granici, gdje su osnivane umjesto pukovnijskih škola), te temeljem Mažuranićeva školskog zakon iz 1874. godine (u Hrvatskoj i Slavoniji). Školskim zakonom iz 1888. godine preimenovane su u više pučke škole. Otvarale su se u gradovima i trgovištima, a zadaća im je bila da učenicima koji su završili nižu pučku školu i nisu nastavljali školovanje u gimnazijama pruže šire opće i aplikativno stručno obrazovanje u području obrta, trgovine ili industrije. Trajale su četiri godine, nisu imale status srednje škole, ali su pružale mogućnost nastavka školovanja u učiteljskim školama. U nekim razvijenijim zemljama (Austrija, Češka, Njemačka) građanske su škole imale važnu ulogu u naobrazbi i profiliranju nižeg i srednjeg građanskog staleža te u cjelokupnom kulturno-ekonomskom napretku. U Hrvatskoj je njihova uloga u tom pogledu bila znatno skromnija, što je posljedica ne samo malog broja takvih škola, nego i njihova manjkavog unutarnjeg ustrojstva. Novu su šansu građanske škole dobile u novoj državi – Kraljevini SHS u koju je Hrvatska, uz Sloveniju, donijela najbogatiji prosvjetni miraz.

Više pučke škole ponovno dobivaju naziv građanske škole. Na početku školske godine 1923./24. bile su u Hrvatskoj i Slavoniji s Međimurjem, Krkom i Kastvom ukupno 34 mješovite više pučke škole, 13 viših djevojačkih i jedna muška, u Zagrebu. U njima je radilo ukupno 312 učitelja. Trećina ih je bila bez kvalifikacija propisanih za višu školu: nisu bili niti motivirani da ju steknu jer im je plaća ionako bila jednaka, bez obzira na kvalifikaciju. U isto doba na području Dalmacije (Primorska i Zetska banovina) je 18 građanskih škola (Kovačić, 1924.).

Đačke ideje i ideali

U svibnju 1927. godine A. Kovačević (1929.) je proveo anketu među učenicima građanske i dvorazredne trgovačke škole tražeći od njih da kažu koja bi osoba iz filma, priče, pjesme ili znanosti željeli biti i zašto. Kod dječaka (11–17 godina) najbolje je prošao Kraljević Marko – jak i neustrašiv. Na popisu su primjerice još i Robinzon, Rudolf Valentino, Bufalo Bill, Ljudevit Posavski, Scherlok Holmes, Arsen Lupin, Napoleon, Karl May, Winnetou, kralj Tomislav, Tarzan, Ben Hur, Petar Preradović, pa i Rin Tin Tin. Djevojčice biraju Genovevu, Snjeguljicu, Đurđicu Agićevu, Hasanaginicu, Gretu Garbo, Šenoinu Branku, Pepeljugu, Šteficu Vidačić...

Oni mlađi, dakako, opisuju svoje ideale u terminima izvanjskih osobina: lijep(a), snažan, junak, brani državu..., a kasnije se ističu moralna i intelektualna svojstva: iskren(a), strpljiv(a), dobra kršćanka, marljiv(a), plemenita srca, pravedan itd.

Sljedeće se pitanje odnosilo na ideal-osobu iz učenikovog životnog okruženja. U šezdeset posto slučajeva učenici su birali osobe iz obiteljskog kruga. Ostali izbori odnose se na trgovca, susjeda, liječnika, činovnika, opaticu, nogometaša, zeca, jelena, lastavicu, ponekad i na učitelja.

Zakonom o građanskim školama iz 1931. godine građanske škole dobivaju status nižih srednjih škola. Mogu biti muške, ženske i mješovite – za mjesta gdje razdvajanje iz opravdanih razloga nije moguće. Traju četiri godine, a zadaća im je pružiti učenicima opsežnije opće obrazovanje nego više narodne škole te ih pripremiti za zanatsko-industrijska, trgovinska i poljoprivredna zanimanja. U njih se upisivalo bez prijemnog ispita, nerijetko negativnom selekcijom (oni koji se nisu uspjeli upisati u gimnaziju), iako je nastavni plan i program bio relativno zahtjevan, po broju predmeta opsežniji nego u nižim realnim gimnazijama, gdje se poučavalo 16, a u građanskim 21 predmet. Tjedno je bilo predviđeno 30 sati nastave, osim u prvom razredu, gdje je bilo 26 sati u građanskim školama, a 29 u realnim gimnazijama. U prva dva razreda nastavni je program bio jednak za sve tipove građanskih škola. Poučavali su sljedeći predmeti: nauka u vjeri s moralnim poukama, srpskohrvatski jezik, jedan strani živi jezik (francuski ili njemački), narodna historija s najvažnijim događajima iz opće historije, zemljopis, aritmetika, geometrija s geometrijskim i tehničkim crtanjem, fizika, botanika i zoologija, slobodno crtanje, lijepo pisanje, muzika, tjelesno vježbanje i ručni rad. Treći i četvrti razred su usmjereni. Cilj je zanatsko-industrijskog usmjerenja pobuditi kod učenika interes i ljubav za “taj stалеž”, te im omogućiti stjecanje vještina za pojedine zanate. Poseban dio nastave u školama trgovačkog smjera su: trgovačko gospodarstvo, trgovački računi, trgovačko dopisivanje, trgovački zemljopis, nauka o robi, stenografija i daktilografija. Uz škole poljoprivrednoga smjera je zemljište na kojem učenici praktično upoznaju napredno uzgajanje gospodarskih biljaka i stoke. Nastava u ženskim i mješovitim građanskim školama prilagođena je očekivanoj ulozi žene u životu, što znači da se više pažnje posvećivalo ručnom radu i domaćinstvu.³

³ Usp. *Nastavni plan i program za I, II, III, i IV razred građanskih škola u Kraljevini Jugoslaviji*. Beograd: Izdanje i štampa Države štamparije Kraljevine Jugoslavije, 1936.

Sigismund Čajkovac (u nekoliko mandata predsjednik HPKZ-a), veoma se zalagao za opstanak i dobru organizaciju građanskih škola, jer je nakon produžetka obveznog obrazovanja na osam godina⁴, te još uz niže srednje škole, opravdanost daljnjeg postojanja građanskih škola bila dovedena u pitanje. Držeći da su to škole šireg općeg i jačeg praktičnog obrazovanja, smatrao je da bi vremenom one trebale i zamijeniti više razrede narodne škole, na primjer po uzoru na Čehoslovačku u kojoj se broj tih škola povećava iz godine u godinu (od 1412 koliko ih je bilo 1920. godine, pa do 1800 devet godina poslije). U Hrvatskoj i Slavoniji ih je u to doba bilo 54, a u Dalmaciji 31. Pohađalo ih je ukupno 7546 učenika, od čega 3046 dječaka i 4500 djevojčica. (Čajkovac, 1930). Tradicionalno veći broj djevojčica u višim pučkim (prije Prvoga svjetskog rata) odnosno građanskim školama razumljiv je s obzirom na činjenicu da se relativno kasno otvaraju ženske gimnazije i da je obrazovna vertikala koja je podrazumijevala gimnaziju i sveučilište još uvijek najvećim dijelom bila rezervirana za mušku populaciju.

Zakon je propisivao prilično stroge uvjete za otvaranje građanskih škola. Započeti je razred trebao imati minimalno 30 učenika, trebalo je osigurati propisnu školsku zgradu s igralištem, potrebnim namještajem i učilima, stan za upravitelja i poslugu, dovoljan broj kvalificiranih nastavnika te, naravno, materijalna sredstva za uzdržavanje škole. Događalo se da se otvaraju škole iako nisu bili zadovoljeni svi uvjeti, pa su se često nalazile u zgradama pučkih škola ili u neprimjerenim iznajmljenim prostorima. Dinamika razvoja građanskih škola⁵ ipak nije bila u skladu s velikim očekivanjima od njih, a ona se prema Čajkovcu (1930.) mogu sažeti u jednu rečenicu – podizanje nižeg i srednjeg staleža u razmjerno kratkom vremenu na onaj stupanj duhovne i materijalne kulture na kojem se ti staleži nalaze u naprednijim državama.

Osnivanjem Više pedagoške škole u Zagrebu (1919.) stvoreni su preduvjeti za kvalitetniju izobrazbu nastavnika građanskih škola. Do kraja školske godine 1935./36. dvogodišnji studij za obrazovanje nastavnika građanskih škola apsolviralo je 649 slušača. (Petnaest godina..., 1936., 11). Staleška i stručna pitanja raspravljana su i promicana u okviru djelovanja Udruženja nastavnika građanskih škola Kralje-

⁴ Zakonom o narodnim školama iz 1929. godine uvodi se obvezno osmogodišnje školovanje koje je započinjalo u četverogodišnjim osnovnim školama, a nastavljalo se u višim narodnim školama, nižim gimnazijama, građanskim ili nižim stručnim školama. Proklamirana osmogodišnja školska obveza nije se dosljedno provodila, a kako prosvjetne vlasti nisu osigurale potrebnu infrastrukturu nisu ni sankcionirale njezino nepoštivanje.

⁵ Školske godine 1928./29. bilo ih je u Savskoj banovini 45, a u Primorskoj 20. Desetak godina kasnije (1937./38.) bilo je ukupno 75 građanskih škola: 51 u Savskoj i 24 u Primorskoj banovini (Gačina Škalamera, 2004., 97).

vine Jugoslavije⁶ (osnovano 1921.) koje je od 1924. godine izdavalo svoj pedagoški časopis „Građanska škola“ te časopis za učenike „Osvit“. Na čelu staleške organizacije te urednik spomenutih časopisa, bio je neko vrijeme i Josip Rukavina, upravitelj građanske škole u Zagrebu i jedan od najgorljivijih zagovornika građanskih škola u Hrvatskoj.

Gimnazije

Rat je promijenio čovjeka – na njegovu štetu. Borba, krv i ubojstva udarili su na njega Kainov žig, pisao je 1921. godine Ferdo Nikolić u *Nastavnom vjesniku*, stručnom i staleškom časopisu Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora. Čovjek je postao loš, pokvaren i sebičan; današnja poslijeratna mladež je raspojasana... Temelj izgradnje novih državnih uređenja u cijeloj Europi, morao bi biti vezan uz – popravljanje čovjeka. To, međutim, nije lak posao. “Ljudi krote zvjeri, ali sebe često ne mogu ukrotiti.” (Nikolić, 1921./22., 2). Trebalo je početi ispočetka, od reorganizacije školstva. Rasprave o novoj organizacijskoj osnovi srednje škole trajale su cijelo desetljeće: od godine 1919., pa sve do konačnog donošenja novog zakona 1929. godine. Neki su zagovarali jedinstveni tip srednje škole⁷, drugi smatrali da bi takva “demokratizacija” bila zapravo njezina degradacija, novo pogoršano izdanje (Bačić, 1928./29.). Očekivanja su, po običaju, bila velika, a rezultati – razočaravajući. Politički motivi bili su jači od kulturnih potreba i prosvjetarskih težnji. Zbog velikog pritiska đaka, u početku su se otvarale nove škole, ali u starim zgradama, te se tako nastava u nekima od njih održavala od rana jutra do kasne večeri, očito u ne baš higijenskim uvjetima. “Današnja mladež provodi svoj život od najveće česti u primitivnim i nehigijenskim stanovima uz lošu i slabu hranu, pa je prema tome i vrlo slabo otporna u higijenskom pogledu. Ako i škola svojim nedostatnim higijenskim uređajem juriša na zdravlje učenikovo, nije nikakovo čudo da mlada tjelesa padaju žrtvom raznih bacila i nose već iz školskih klupa u sebi klicu bolesti, koja ih muči cijeli život i stvara tako kržljivu i nezdravu generaciju koja nije dorasla životnoj borbi.” (Nikolić, 1921./22., 3) Podaci o higijenskom stanju učenika objavljivali su se u godišnjim izvještajima škola. Glede toga u *Nastavnom vjesniku* (1928./29., 407)

⁶ Više o radu Udruženja u knjizi: *Petnaest godina borbe: udruženom snagom za građansko obrazovanje i ekonomsko oslobođenje domaćih privrednika*. Beograd: Izdanje Udruženja nastavnika građanskih škola Kraljevine Jugoslavije, 1936.

⁷ Tako primjerice nekadašnji Khuenov ministar prosvjete (odnosno predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu) I. Kršnjavi svojim primjedbama reagira na prijedlog organizacijske osnove za srednje škole koju je 1919. sastavio Prosvjetni odbor Ministarstva prosvjete. Kršnjavi se protivi o(p)stanku humanističkih gimnazija koje smatra „fosilnim preostatom sredovječne nastave“ i zalaže se za jedinstvenu šestogodišnju srednju školu (Kršnjavi, 1919).

bilješka o napuštanju pedagoškog takta prema đacima zbog statistike. “U nekim srednjim školama dobili su razrednici od ravnatelja veoma velike arke za statistiku školske higijene s nalogom da sve to brzo ispune dok su još đaci u školi. Među ostalim pitanjima morali su razrednici pred čitavim razredom čak pitati koji od njih ima tuberkulozu! Pače lani su se prvi put, otkada imamo srednje škole, u lipnju đaci pitali koji od njih imaju parazite! Kako se lani opazilo u praksi da takva i još neka slična pitanja nijesu za školu zgodna, ne bi se ovakav način sastavljanja statistike školske higijene smio ubuduće ponavljati.”

Višegodišnje rasprave o izvanjskoj i unutrašnjoj organizaciji srednje škole, na kraju su dovele do zaključka da je srednja škola – u krizi, i to od trenutka kad je njezinu strukturu trebalo dovesti u sklad s novim nacionalnim, socijalnim, ekonomskim i odgojno-obrazovnim zadacima novoga vremena. Iz beogradskog su Ministarstva prosvjete stalno, osobito nakon 1925. godine, pristizala nova *uputstva*, propisi i naredbe, pa je to jednog učitelja nagnalo da primijeti kako se stara srednja škola pedagoškog tipa pretvara u srednju školu kancelarijskog tipa: nastavnike se više ni zašto ne pita jer za sve moguće slučajeve postoji – propis. Propisa je bilo u izobilju; svega ostalog je nedostajalo: školskog namještaja, nastavnih sredstava, udžbeničke i druge literature.

Opća klima koja je u to doba vladala u školi i oko nje može se slikovito predočiti posredstvom „zločina na Prekrižju“ i reakcija koje su time bile izazvane. Bilo je to početkom dvadesetih godina. Zagrebačka je školska i ina javnost bila šokirana strašnim događajem. Na Prekrižju, “u blizini grada, kuda obično ljudi idu u šetnju”, dva su čovjeka ubijena i opljačkana (ili obratno). “Nema nikoga tko nije protrnuo od užasa, kad je u vezi s događajem spomenuto ime mladića iz tzv. boljeg društva. Strašna je već bila činjenica da je taj mladić imao “poslovnih veza” koje vode u mutne sfere društva, a još strašnija pomisao da bi mogao biti i u vezi sa samim zločinom.” – pisao je A. Bazala (1922./23., 361) u *Nastavnom vjesniku*. Nakon tog događaja izbila je prava hajka na školu. Bio je to dokaz postojanog umnog i moralnog propadanja školske omladine, a škola je imenovana glavnim krivcem. Održani su brojni skupovi, zagovarala se reforma odgoja, uspoređivali se sustavi drugih zemalja. Ljutiti učitelji uzvratili su udarac: optužili su za to rat i obitelj: “Otrovana poratna psihoza zahvatila je obitelj i stalno se očituje na mladeži takvih obitelji kojih nam djeca dolaze u školu.” Nisu zaobidjeni ni novinari: “Nesavjesni dio dnevne štampe je u povodu zločina na Prekrižju, gdje je bio protagonist ogavnog čina jedan omladinac iz srednje škole, digao hajku na srednju školu kao na glavnog i gotovo jedinog krivca duboke pokvarenosti školske mladeži”, riječi su I. Blaževića (1923./24., 102-103) koji, usto, odmah, zagovara i oprez pri izboru beletristike za mlade, navodeći niz književnika (Shakes-

peare, Dostojevski, Tolstoj, Balzac...) koji su i sami priznali kako ono što su napisali baš i nije za preporučiti mladima (napisali su to samo zato jer od toga žive).

T. Maretić (1921./22., 388) se zgraža nad općim moralnim propadanjem Europe: "Danas ne treba Evropa da strepi kao nekad od divljih ordija Huna, Avara, Turaka i Mongola, već ona treba da strepi sama pred sobom, poradi svoje moralne pokvarenosti koju prijatelj čovječanstva vidi na svakom koraku kad motri javni ili privatni život bilo pojedinih ljudi, bilo različitih ljudskih skupova. Ako se Evropa ne dozove i ne krene drugim, boljim putem, ona mora doživjeti katastrofu prema kojoj će propast rimskog carstva i rimske kulture biti šala." – zlokobno najavljuje. I on daje svoj doprinos spasu: predlaže sadržaj nove srednjoškolske čitanke u kojoj bi "načinom lakim i uvjerljivim bile prikazane sve krijeposti što ih treba imati plemenit čovjek, a isto tako i poroci kojih takav čovjek ne smije imati." U tu svrhu poslužiti će "biografije velikih, u moralnom pogledu, ljudi (ne biografije osvajača, državnika, književnika i umjetnika, jer premnogi takvi "velikani" vrlo su mali ako ih gledamo s moralne strane." U takvoj čitanci nikako se ne bi smjelo razlagati npr. o tome "je li slobodno manje zlo učiniti da se spriječi veće ili – je li čovjek dužan štovati i ljubiti opake i nevaljale roditelje. To bi mladež moglo navesti na mišljenje da ima slučajeva kad i valjani čovjek ne treba dobro činiti." Na kraju zaključuje: "Neka nitko ne misli da ja spremam knjigu o kakvoj je ovdje govor jer ja pored drugih poslova ne mogu ni misliti da se dam na sastavljanje takova djela." (Maretić, 1921/22, 390). (Inače, u to je doba poznata bila Maretićeva gramatika, uz Divkovićevu i Florschützovu, no sve ih je, međutim, iz poslijeratne školske prakse postupno istisnula Musulinova.)

Tražilo se proširenje nastavnog plana i programa narodnog jezika, jer, kako je pisao Vlado Petz (1922./23., 4) godine "svršeni višoškolac (abiturient) kao viša intelektualna jedinica mora svoj narodni jezik poznavati pobliže, stoga se viša gimnazija ne može zadovoljiti samo valjanim pisanjem i dobrim govorom, već mora pored neprestanog dotjerivanja i izgrađivanja stilizacije i sve obrazovanijeg načina izricanja misli, tražiti od učenika da upozna glavne povijesne trenutke u razvitku našega jezika, da malo dublje zagleda u gramatičke zakone, principe analogije i druge pojave kod tvorbe riječi i oblika, pa da to sve sintetički stegne u jedinstvenu sliku našega narodnoga jezika."

Naučna osnova tj. nastavni plan i program matematike, mjerstvenog crtanja i opisnog mjerstva za gimnazije i realne gimnazije uvedena je u školskoj godini 1917./18., a po austrijskom modelu iz 1909. god. U skladu s time, napušta se dotadašnja stroga sistematizacija, osobito na nižem (I.-III. razred) i srednjem stupnju (IV. i V. razred). Zastupa se princip zornosti i grafička metoda, a kao posebni se cilj definira intenzivan razvoj funkcionalnog mišljenja tj. osposobljavanje učenika za shvaćanje međuovisnosti veličina u matematici i prirodi. "Dok je prije kod obuke u

matematici bilo dosta lineal, šestilo i kutomjer, pa modeli geometričkih tjelesa, sad će trebati osim toga razna mjerila, vaga, milimetarski papir, školska ploča izlिनirana na kvadrate, aparat za mjerenje kuta između dvije crte doglednice i sl. Obuka je dakle jače materijalizovana.” (Cindrić, 1917./18., 35)

Više zornosti traži se i u nastavi prirodopisa: zgodno će ju oživjeti vrt oko škole ili u blizini, “akvarij, terarij, kakova bara, polje, šumica, sva mjesta koja pružaju podesne predmete za opažanje, jer to učenike više zanima od mrtvoga slova” (Langhoffer, 1917./18., 545). Sadržaj gradiva treba prilagoditi domaćim prilikama tj. za učenike je nužno da poznaju domaću floru i faunu i domaća rudna bogatstva. “Jastrijeb bi bio po mom mnijenju podesniji tip nego li orao, zelembać mjesto sive gušterice, poskok mjesto riđovke, pastrva mjesto lososa, strižibuba golema mjesto vrbove, grba mala mjesto ogrozdovog šarca...” Također, “nužno je da svaki naš inteligenat koji je bio u srednjoj školi, izađe iz nje snabdjeven znanjem o građi vlastitog svog tijela, da se ne čudi kada čuje da imamo dva bubrega, da ne misli da se je buha ili uš iz prašine izvalila, da u doba kada smo se naučili cijeliti kruh zna razlikovati pšenicu, ječam i zob, da ne traži pijavice jer ima previše krvi, u doba kada toliki ljudi stradavaju od slabe i loše krvi, da se ne boji guštera i sljepića, da ne meće prašnu paučinu na ranu i još drugih sličnih bezmislica zbog vrlo manjkavog znanja o sebi i predmetima prirode u dvadesetom stoljeću, u doba jakog razvoja i priznate važnosti prirodnih nauka, kao da mi u Hrvatskoj ovamo niti ne spadamo” (Langhoffer, 1917./18., 545).

Tjelovježba je bila propisana naučnom osnovom iz 1906. godine. Cilj joj je “općenito i harmonično jačanje za uzdržavanje zdravlja, jačanje duha i odgajanje discipline, spretnosti, hrabrosti, ustrajnosti i reda” (Naučna osnova, 1906., 56). U svakom je razredu po dva sata tjedno gimnastika, a jedan sat su igre. Ako u školi ima kvalificiranih sila i rekvizita, u V. i VI. razredu se uči floretovanje, a u VII. i VIII. mačevanje. Za vrijeme hodnih vježbi preporuča se jednoglasno pjevanje – da se učenici priuče taktu. Velik dio škola nije imao ni gimnastičke dvorane niti školskog igrališta, pa se tjelovježba održavala u hodnicima.

Usred ljeta 1924. godine pristigla je odluka ministra prosvjete Pribičevića da se od početka školske godine 1924./25. uvodi nova naučna osnova za prva dva razreda svih srednjih škola u Hrvatskoj i Slavoniji (osim u klasičnim gimnazijama), a koja je “slučajno” izgledala kao srpska naučna osnova iz 1898. godine. U prosvjetnim je krugovima to izazvalo konsternaciju, a potom i – pobunu. Tom bi se osnovom u II. razred uvelo učenje francuskog jezika, umjesto njemačkog koji se do tada učio već od prvog, (u sušačkoj gimnaziji bio je to talijanski), ispušteni su i latinski jezik, opća povijest i nacrtna geometrija. Osobito je nezadovoljstvo izazvalo to što se planiralo s novom osnovom krenuti odmah i u drugom razredu, što bi bio unicum. Profesori su upozoravali da će učenici drugog razreda ostati tako bez predmeta koje su počeli

učiti prošle godine, a u nekim će predmetima ponavljati gradivo koje se obrađivalo lani. Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora poslalo je Ministarstvo predstavku kojom traži da se ta naredba ukine. Moguće da je smjena ministara koja se zbila u to vrijeme pogodovala da se predstavnici udovoljilo. Odlučeno je da se nastavi raditi po starim planovima i programima sve do donošenja novog zakona o srednjim školama – što se na kraju ipak nije dogodilo: zakon je donesen 1929. godine, a nova osnova, ipak već iduće, 1925. godine. Zbog brzine kojom je, dakle, nakraju izvedena i provedena, u hrvatskim je prosvjetnim krugovima nazvana telegrafskom reformom. Međutim, i školska godina 1924./25. započela je iznenađenjem – u vidu popisa obveznih školskih knjiga. Naime, već je krajem prethodne školske godine traženo od škola da dostave u Ministarstvo popise udžbenika koje su koristili i koje namjeravaju koristiti u idućoj školskoj godini. I to je bilo neobično, jer je 1921. godine isto Ministarstvo propisalo školske knjige za srednje škole: na popisu su bile gotovo sve one knjige koje su se i dotada koristile, a bile su izdane od vladina Ureda za bogoštovlje i nastavu (kasnije od Povjereništva za prosvjetu i vjeru). No, na novopristiglom popisu našle su se sve same srpske knjige – pisane ćirilicom, prilagođene najavljenom naučnoj osnovi. Tako je u Zemljopisu za 4. razred, čiji je autor, Radivojević, bio nadzornik u Ministarstvu i, uz ministra, potpisnik spornog popisa “Hrvatska izašla kao pepeljuga prema Srbiji, jer je ova obrađena na kojih 40 strana sa 30 slika, dok je Hrvatska stegnuta na 9 strana s jednom jedinom slikom: Krapinske Toplice.” (Pasarić, 1924./25., 45).

Srednje škole u Istri i Primorju su, neposredno nakon talijanske okupacije, bile ukinute: gimnazija i privatna učiteljska škola u Pazinu, te niža komunalna gimnazija u Voloskom. Dakako, onemogućeno je i otvaranje privatne, hrvatske, realke u Puli za koju je neposredno nakon rata već bilo doneseno rješenje. Rimski je parlament to kasnije, nakon Rapalla kad su Krk i dio Kastavštine pripali Kraljevini SHS, obrazložio podatkom da se ionako smanjio “hrvatski elemenat” u Istri za 30.000. Mnogi su, zapravo, protjerani jer nisu imali uvjete za dobivanje talijanskog državljanstva.

Jedina srednja škola koja je nakon 1918. godine nastavila djelovati i pod talijanskom vojnom upravom, s talijanskim ravnateljem, doduše, bila je učiteljska škola u Kastvu. Nakon što je taj kraj pripojen Jugoslaviji, nova je “hrvatska” učiteljska škola otvorena u Arbanasima kraj Zadra. Hrvatska je pod navodnicima zato jer je od dvanaest profesora jedanaest njih bilo Talijana – koji su podučavali na talijanskom jeziku, a hrvatski odsjek škole postojao je tek forme radi.

Đački odgoj izvan škole

Najprije treba uzeti na um jednu neospornu činjenicu, da među nastavnicima srednjih škola nestaje onih starih uzora nastavnika-odgojitelja, koji su bili đaku u smirenosti i sređenosti svoga duha, krećući se u posve sređenim društvenim i novčanim prilikama, otac i majka. Danas, u prenatrpanosti predmeta, bez stalnoga i iskušanoga sustava, nagomilavanjem gradiva a skraćenim urama, nema nastavnik uz najbolju volju ni vremena da daje svome đastvu na osnovi obrađena gradiva svoju prekaljenu dušu. Nije onda nikakvo čudo da se iz profesorskih redova žurno povlače i zadnji preostali uzori odgojitelja "stare škole". Dobar dio sadašnjih nastavnika prošao je uzduž i poprijeko sve nedaće groznoga svjetskog rata, koji im je isisao najljepšu odliku nastavničkog staleža: nesebično pregnuće, te ih nemilosrdno gurnuo često i do u dno života. A ako su mu se tu i odrvali, ošinio ih je neizlječivom slabošću živaca kao najsigurnijom ratnom uspomenom, pa ih tako trajno spriječio da se odadu sređenom i plodnom odgoju đastva. Osim toga su novčane i kućaničke prilike srednjoškolskih nastavnika u omjeru prema predratnima tako jadne, da ne dostaju ni za oskudnu prehranu pojedinca, a kamo li obitelji, za koju je i nastavnik prirodno pozvan. Danas je plaća profesora u nižim stepenima tako nedostatna, da mu je onemogućeno da upotrijebi satove izvan obuke ni za odmor ni za vlastito dalje obrazovanje, već je prisiljen da se oda mučnom poučavanju ili da gubi noći grbeći se često nad ubitačnim i kao za stroj poslovima u bankovnim poduzećima ili u novinskim uredništvima. Ovakav nastavnik, dakako, neće imati ni vremena ni volje, a jamačno ni duševne raspoloživosti, da odgaja (Blažević, 1926., 58-59).

Novi nastavni plan za više razrede realnih gimnazija donesen je u lipnju 1926. godine, a za tri preostale klasične gimnazije (dvije u Zagrebu i jedna u Splitu), 1927. godine. Zakon o srednjim školama donesen je, napokon, krajem kolovoza 1929. godine. Dijeli škole na nepotpune (niži tečaj, četiri razreda) i potpune (niži i viši tečaj, osam razreda). I dalje su to realne gimnazije, realke i klasične gimnazije. Ukoliko tijekom tri uzastopne godine broj učenika u viša četiri razreda ne bi bio veći od 90, potpuna se škola trebala svesti na nižu, a ako bi broj učenika u nepotpunoj (nižoj) školi tijekom tri uzastopne godine bio manji od 120 škola će se zatvoriti.

Zbog nedovoljne upisne selekcije obrazovni kriteriji počinju opadati; profesori se žale kako ne smiju zaključivati nedovoljan uspjeh jer oni odozgo njih drže odgovornima za slabe ocjene. Rezultat onih navala u škole uskoro se iskazao kroz velik broj nezaposlenih uškolanih ljudi. S druge strane, sa sveučilišta pristižu prigovori kako

đaci iz srednjih škola dolaze s bijednim znanjem. Škole se počinju reducirati: neke nepotpune se ukidaju, a neke potpune pretvaraju u nepotpune, pa bez posla ostaju i profesori. Dopunama zakona od 1931. godine, uvodi se za gimnaziju prijemni ispit. Iako je i taj ispit izazvao silne rasprave (koliko je to vjerna slika učenikova znanja, kako će to djelovati na dječje živce – osobito djece iz seoskih škola koja su navikla samo na svoga učitelja itd.) ipak je tako, u njegovoj prvoj primjeni, od škole odbijeno petnaest do dvadeset posto djece. Je li to puno ili malo? S jedne su strane bili oni koji su zagovarali potrebu strožih prijemnih ispita, jer da sva djeca nisu sposobna za nauku. S druge strane, “kad bi prijamni ispiti bili stroži, ili kad bi se ograničio broj učenika za primanje u srednju školu, dolazimo do pitanja kamo će ta djeca kad svrše osnovnu školu? Da li u zanat? Tamo ih prije navršene četrnaeste godine ne primaju jer zakon tako propisuje. Hoće li se klatiti po ulicama izvršeni utjecaju pokvarenjaka i zavodnika na svako zlo? Da toga ne bude, roditelji, i to oni koji se donekle brinu za svoju djecu, daju ih ili u građansku ili, ako tamo nema mjesta, u srednju školu. Nije ih mnogo briga hoće li dijete učiti ili ne. Glavno je da u nekoj zaposlenosti navrši četrnaest godina. Ako bude učio i ako mu profesori usade volju za učenje, neka dalje uči, a ako ne, kad navrši četrnaestu godinu zrio je za šegrta, pa s njime onda u zanat.” (Miroslavljević, 1937./38., 96).

Fićfirići

Fićfirići su stariji srednjoškolci i, osobito, studenti koji cijelo vrijeme svog studiranja provode na korzu, na Zrinjvcu, i naslonjeni na kandelabar s rukama u džepovima dobacuju viceve. Imaju dobro izglacane hlače, naglašena ramena i nakovrčanu kosu. Većinom su to mamine maze, pokvarena gradska djeca. Ulaznice za zabave i plesove ne plaćaju: na razne se načine uspijevaju prošvercati pored blagajne. Izazovu, primjerice, gungulu i obračune, pa u gužvi prolaze. Ili, ortaci iz dvorane pošalju van kartu, pa ih se tako više izreda na samo jednu. Poslije se glasno hvale kako su ušli bez karte. To, naime, impresionira djevojke... Osim toga, nepristojno su proždrljivi i lakomi. Nagrnu u grupama kad je kod buffeta najveća gužva i dohvaćaju kolače, sendviče, vino, likere... Grabe rukama i bježe. Kradljivac koji je na ovaj način uspio oteti jelo, hvasta se cijele večeri, štoviše i javno dijeli svojim damama ukradene sendviče. To je moderno kavalirstvo. A buffet je na đaćkim zabavama sabran trudom đaka, nastavnika i roditelja i cilj mu je prikupljanje novca za kakvu pametnu svrhu: ekskurziju ili pomoć siromašnim učenicima... (usp. Dujmušić, 1933/34, 204)

Selekcija se vršila i na polugodištima prvog i drugog razreda: s više od pola “nije dovoljno” ocijenjenih predmeta već se moglo pasti razred.

Školska godina trajala je samo 170 radnih dana, za razliku od 230 predratnih dana, pa se slab uspjeh i tomu pripisivao: u nekim je školama, muškim, dakako, razred ponavljalo skoro deset posto učenika! Iz statistike uspjeha u 13 zagrebačkih gimnazija na kraju školske godine 1938./39. vidi se da su najbolju prolaznost godine (89%) i najviše odličnih i vrlodobrih učenika imale Ženska realna gimnazija sestara milosrdnica (65.6%) i Nadbiskupska klasična gimnazija (65.7%). Najslabiju prolaznost (73,8%) i najmanje odličnih đaka (7%) imala je III. muška realna gimnazija.⁸

Sljedeći su problem različiti odgojni nazori pojedinih profesora: je li neodgojeno ne pozdraviti profesora na hodniku ili je znak neodgoja tek kad se što ukrade ili sablazan počinje takvim psovkaama koje se ne dadu prenijeti na papir?

Kako u to doba nije bilo *štetnog utjecaja televizije*, uzroci neprihvatljivog ponašanja srednjoškolaca nalazili su se i u – školskoj lektiri. Već od prvog razreda gimnazije lektira budi u djeci životinjske nagone i odgaja ih asocijalno u dva glavna smjera: putenost i materijalizam, pisao je Dujmušić 1934. godine ilustrirajući to primjerima iz narodnih pjesama u kojima zločinci ostaju nekažnjeni za svoja nedjela. “Stoga uginu prirodene klice etike pod pritiskom nemorala što ga đak na zapovijed škole mora u se usisati, da dokaže da se je upoznao s domaćom i stranom književnošću. Ako još dodamo utjecaj kazališta, kina, raznih slika po izlozima, razne novinske izvještaje o svim vrstama seksualnog i drugoga nemorala, lako ćemo shvatiti zašto vrlo velika većina srednjoškolaca u svojoj duši nosi rukovet nagona na zlo.” Poseban je problem “kad se pak u razred uvali nevaljan sin kakva političkoga faktora ili kolege profesora koji radi na istom zavodu, pa se onda za ljubav takvim miljenicima ‘dobre sudbine’ mora i prema drugim učenicima uzimati iznimno mjerilo u odgoju: valja zažmiriti na oba oka...” (Dujmušić, 1933/34, 202-203). O odnosu učenika i nastavnika slikovito piše Ante Visković (1939, 424-425). Drži da je taj odnos potpuno u stilu s općim stanjem u školi: “Nastavnik stručnjak, obično nezadovoljan svojom relativno mizernom činovničkom karijerom, ne pristupa učeniku kao Sokratov učitelj-babica, koji svim sredstvima koja pruža današnje stanje psihologije i pedagogije omogućuje lagan porod njegove ličnosti, nego kao ‘autoritet’ koji ima da mu napuni glavu onim ‘ragouom’ što je sastavljen po receptu: ‘Od svačega malo, a cjeline ni od čega (dr. Ozvald). U najkritičnijim godinama svoga života učenik mora pasivno da prima znanje koje mu drugi utuvljuje, a ne da ga stiče sam, da se ‘samoobrazuje’, kako to zahtijeva današnja škola, i kako je to priroda oduvijek zahtijevala. Učenik

⁸ Podaci preuzeti iz tablice Statistika uspjeha na gimnazijama u Zagrebu za školsku godinu 1938-39. *Nastavni vjesnik*, 48, str. 62.

svoju ličnost mora da izgubi, da se slomi (drvo se lomi dok je mlado), ili da je duboko u sebi zakopa dok ne prođe bijeda.“

Sat povijesti

Gospodin profesor važi kao autoritet i udivljenje sa strane đaka nikada ne izostaje. Svojim kategoričkim sudovima on frapira. Gospodin profesor ima i dobar rječnik, ali od udivljenja se ne ide dalje. Izvjesna distanca mora postojati. To traži prestiž profesora i – „autoritet“ škole.

Predavanje se približuje kraju. Rezime:

„Bismarck je, kako vidimo, čovjek koji je sam opredijelio tok historije svojega doba. Oduzimlje Austriji pokroviteljstvo nad njemačkim državicama, a na njeno mjesto uvodu Prusiju. Inscenira rat s Francuzima. Dakle, ipak pojedinci stvaraju historiju.“

Zvoni svršetak sata.

Gospodin profesor izlazi autoritativno iz razreda. Ali impresivno tumačenje ne budi interesa. Đaci su saslušali predavanje, možda su ga i zabilježili, – i ništa više. Ustaju s klupa, formiraju se u pojedine grupe, a razgovor se kreće uglavnom oko Zrinjevca i nogometnog igrališta. Jer, škola je stvar za sebe. Takav je školski sistem: diskusije o predavanju su suviše. Kad je jedan ambiciozni mladić u jednoj grupi nabacio nekoliko misli o današnjem predavanju, naišao je na otpor:

„A šta se ti brineš za stvari koje te se ne tiču? Ima da stvar nabubaš i – mirna Bosna“:

(Srednjoškolci govore, 1934., 59)

Iste, 1939. godine u *Napretku* je o problemu srednje škole pisao i student Dragutin Franković. Nepoznato je s kakvim je ocjenama nekoliko godina prije toga napustio tu istu srednju školu, no u pedagogiji je kasnije postigao sve što se moglo. “Moja je namjera u razmjeru s mojim teorijskim mogućnostima i praktičkim iskustvom tj. sa znanjem mladog čovjeka i s gotovo nikakvom praksom,” ograđuje se Franković (1939, 389). Analizira potom problem (ne)discipline koja se može popraviti jedino dobrom organizacijom školskog rada: motivirana djeca imaju u sebi i dispozicije za svjesnu disciplinu. Motivacija će se popraviti ako djeca budu znala smisao svega onoga što se u školi uči, a to će im biti jasno ako budu učili na primjerima koji su povezani s konkretnim životom. Inače, u to se doba u školi moglo zaraditi: opomenu, usmeni ukor, prijetnju, prijavu razredniku ili direktoru, stajanje pred pločom (samo u nižim razredima), tjeranje iz razreda, pismeni ukor, pozivanje roditelja u školu,

isključenje iz zavoda, isključenje iz svih škola. Tjelesna kazna nije bila dozvoljena zakonom, no u nižim razredima su je povremeno ipak koristili. Na repertoaru tzv. preventivnih mjera bili su: nadzor za vrijeme odmora, nadzor nastavnika nad radom đaćkih društava i – sistem uhođenja po razredima (detalji nepoznati).

Niži i viši tečajni ispiti

Pravila o nižem tečajnom ispitu ili maloj maturi donesena su u proljeće 1921. godine. U Hrvatskoj je po prvi put proveden u školskoj godini 1923./24. Polagali su ga učenici koji su se iz niže srednje škole (odnosno, nižeg tečaja srednje škole) željeli upisati u V. razred gimnazije ili realke. Oni ostali imali su priliku steći potpunu kvalifikaciju nižeg tečaja za prijelaz u neko praktično zvanje ili za nastavak školovanja u trgovačkim ili učiteljskim školama. Ispit se polagao iz svih nastavnih predmeta. Dobije li učenik iz dva predmeta ocjenu “nije dovoljan”, dalje više ne može polagati.

Viši tečajni ispit, velika matura, bio je završni ispit za višu srednju školu, ali ujedno i prijemni ispit za sveučilišni studij; zato su ga nazivali i ispitom zrelosti. To je u praksi stvorilo velikih problema: ne samo da su sveučilišta bila pretrpana ambicioznim, a ne uvijek i sposobnim studentskim kandidatima, nego su i srednjoškolski profesori bili zburnjeni ne znajući kako da organiziraju sam ispit i kako da ispituju. Utvrđivati (samo) usvojenost srednjoškolskog gradiva, što je, po općem mišljenju bilo dovoljno za one koji su nakon škole namjeravali zauzeti činovničke položaje, ili pak tražiti sposobnost mišljenja i zaključivanja, što je valjda potrebno za studij. Položen viši tečajni ispit osiguravao je, prema činovničkom zakonu, izvjesne povlastice glede napredovanja, pa je to bilo uzrokom drugoj profesorskoj dilemi: srušiti onoga čije je znanje dvojbeno i tako mu upropastiti činovničku karijeru, ili ga pustiti i riskirati da ih osramoti na sveučilištu?

Kad su se, nakon 1931. godine, iz programa polaganja mature počeli izbacivati pojedini predmeti (najprije fizika u realnim gimnazijama, a matematika u klasičnim), počele su rasprave o uvođenju prijamnog ispita za upis na sveučilište.

“Roditelji upisuju sina u gimnaziju da naprave od njega člana današnje “duhovne elite” – birokratu. Ministarstvo propisuje što učenik treba da zna, a profesor kao inkvizitor budno pazi da se ne bi tko prokrijumčario bez propisanog znanja. Kruna svega je matura. Po najapsurdnijem od svih mogućih sistema, po sistemu lutrije – prorešeta se memorija kandidatova, i ako dokaže da je zapamtio sve što je propisano, on se proglašuje zrelim. Memorija je vrlina koja od papige ne može da napravi ni pametnu pticu, a kamoli da bude kriterij ljudske vrijednosti. A dobra memorija je gotovo jedina vrlina koja je čovjeku potrebna da prođe u današnjoj školi.” (Visković, 1939., 424).

Jedan od pokušaja Ministarstva da se uspjeh, kako tijekom godine, tako i na višem tečajnom ispitu, popravi, bilo je *Uputstvo za što pravilniji i uspješniji rad u srednjim školama* iz 1931. godine. Upute se odnose na sastavljanje rasporeda (traži se da nastavni predmeti i vještine budu kombinirani, a ne da u jedan dan dođu svi jezici i matematika, a neki drugi dan sami lakši predmeti), na raspored pismenih, domaćih i školskih, zadaća, lektire i referata – dakle, na sve ono što se otada, sve do danas, u školi nastavljalo ponavljati s jednakim efektima, uglavnom nikakvim. Zanimljiv je bio zahtjev glede obrade nastavnog gradiva: mora se paziti da ni u jedan dan ne bude više od tri predavanja novoga; ostale sate mora se vježbati i ponavljati. Da bi se to ostvarilo, nastavnici su dužni, početkom polugodišta, predati direktoru svoj izvedbeni plan i program rada, a razredno će vijeće, potom, sve uskladiti kako bi se ovom zahtjevu udovoljilo. Nitko se protiv toga nije (javno) bunio, no kako se uspjeh nakon toga nije bitno popravljao, *uputstvo* se, ili nije primjenjivalo ili te upute nemaju uzročno-posljedične veze sa školskim uspjehom. Sljedeći je pokušaj učinjen godine 1936. kada su izdani *Programi i methodska uputstva za rad u srednjim školama*. Ovi me su se rad i organizacija srednjih škola nastojali urediti u duhu *radne škole*.

Srednjoškolsko obrazovanje bilo je dostupno tek djeci imućnijih slojeva. Tako ispitivanje Kamila Brösslera, provedeno 1939./40. godine u okviru projekta što ga je, u cilju eksperimentalne provjere Z-serije (testovi za mjerenje inteligencije) vodio Ramiro Bujas, pokazuje da ukupno čak 85,5% učenika viših razreda zagrebačkih srednjih škola potječe iz obitelji intelektualaca; to su dominantno (44,5%) viši činovnici – javni ili privatni s punom srednjom školom ili fakultetom, slobodna zvanja (također s punom srednjom školom ili fakultetom), te niži činovnici (osnovna ili nepotpuna srednja škola), te trgovci. Ostalo su bila djeca obrtnika i kvalificiranih radnika, pa djeca seljaka, a tek pola posto djece potjecalo je iz obitelji nekvalificiranih radnika. Gotovo se istim takvim redoslijedom pokazao uspjeh u Z-seriji – s izuzetkom obrtnika koji su se ubacili na treće mjesto, odmah iza viših činovnika i slobodnih zvanja. Brössler zapaža da je u svakoj generaciji intelektualaca sve manje djece i kad ne bi bilo stalnog priliva najsposobnijih članova iz ove niže grupe – tko zna što bi se dogodilo s intelektualcima. Izumrli bi valjda. Zalaže se za mjere socijalne pomoći koje bi omogućile više školovanje siromašnoj, a sposobnoj djeci – čime bi se poljoprivreda i industrija podigle na višu razinu, te za reformu školskog sustava koja bi onemogućila migraciju tih elemenata u I. skupinu, a time i stvaranje „anemičnog i nesretnog intelektualnog proleterijata“. “Njihova deviza treba da bude: Natrag k narodu i selu, natrag k plodnom i produktivnom privrednom radu!” (Brössler, 1939/40, 320)

U ovim predratnim godinama (tada ih, dakako, nisu tako nazivali) pogoršavalo se i stanje ishranjenosti školske mladeži: od prijašnjeg višegodišnjeg prosjeka od 41% dobro uhranjenih, u školskoj 1938./39. se taj postotak spustio na 31.

Zanimljivi su i podaci o stambenim prilikama zagrebačkih srednjoškolaca. U školskoj godini 1937./38. utvrđeno je da 23% njih stanuje u jednosobnim stanovima, 31% u dvosobnim, 28% u trosobnim i 18% u višesobnim. Ukupno 40% ih nema u stanu kupaonicu, a 6% (vjerojatno onih iz jednosobnih stanova) niti svoj vlastiti krevet. (Brössler, 1939/40).

Na području Banovine Hrvatske bilo je 1940. godine 47 državnih gimnazija koje je pohađalo 30.305 đaka – 19.481 učenik i 10.824 učenice. 12 privatnih gimnazija pohađalo je 2211 učenika i 1082 učenice. (Godišnjak, 1940, 35). Dvije državne i tri privatne gimnazije su izvan današnjih granica Republike Hrvatske.

Popis gimnazija na području Banovine Hrvatske (Popis, 1938./39.).

Klasične gimnazije:

a) javne: Split, Zagreb I i II

b) privatne:

Franjevačka klas. gimnazija Badija kod Korčule

Dominikanska klas. gimnazija Bol (Brač)

Franjevačka klas. gimnazija Sinj

Biskupska klas. gimnazija Split

Franjevačka klas. gimnazija Široki Brijeg

Nadbiskupska klas. gimnazija Travnik

Franjevačka klas. gimnazija Varaždin

Franjevačka klas. gimnazija Visoko

Nadbiskupska klas. gimnazija Zagreb

Realne gimnazije:

a) javne: Bjelovar, Brčko, Daruvar (od 1928. godine samo niža), Dubrovnik, Glina, Gospić, Gračac, Karlovac (muška i ženska), Knin, Koprivnica, Korenica, Križevci, Krk, Mostar, Nova Gradiška, Ogulin, Osijek (muška i ženska), Otočac, Petrinja, Senj, Sinj, Sisak, Slavonski Brod, Slavonska Požega, Split (muška i ženska), Sušak (muška i ženska), Šibenik (muška realna s klasičnim odjelima i ženska realna – bez klasičnih odjela) Varaždin, Vinkovci, Virovitica, Vukovar, Zagreb (pet muških i tri ženske)

b) privatne: Zagreb: Ženska realna gimnazija sestara milosrdnica (s klasičnim odjelima od 1938.god.); Mješovita realna gimnazija dr. Ade Broch i sestre.

Stručno školstvo

Stručno je školstvo bilo namijenjeno širokim slojevima društva. Svrha mu je bila omogućiti stručnu i društvenu afirmaciju običnog čovjeka i potaknuti gospodarski napredak zemlje. Stručne škole bile su u rasponu od šegrtskih škola do onih koje su imale status potpunih ili viših srednjih srednjih škola (učiteljske, srednje poljoprivredne i tehničke škole, trgovačka akademija) i u koje su se upisivali učenici sa završenom višom pučkom ili nižom srednjom školom. Većina stručnih škola je 1926. godine izdvojena iz mjerodavnosti Ministarstva prosvjete i prema struci dodijeljena resornim ministarstvima, što je za neke škole imalo učinak suprotan željenom – stagnaciju umjesto razvoja. Podaci o broju stručnih škola (zanatskih, tehničkih, trgovačkih, pomorskih i umjetničkih) za godine 1928./29. i 1937./38. (Gaćina Škalamera, 2004) pokazuju relativno slabo širenje njihove mreže. Tako je primjerice školske godine 1928./29. bilo u Savskoj banovini ukupno 99, a desetak godina kasnije 119 stručnih škola; u Primorskoj banovini taj je omjer 14 naprama 30. Najveći su rast imale ženske zanatske škole – u Savskoj banovini s 22 na 27, a u Primorskoj s 5 na 16 tijekom jednog desetljeća.

Učiteljske škole

Pri definiranju zahtjeva za organizaciju učiteljskih škola, Stjepan Ratković je u svom nacrtu, koji je usvojen od strane Vijeća zemaljskih školskih nadzornika, pri odjeljenju za prosvjetu i vjere u Zagrebu, 1922. godine pošao od zadaća koje se postavljaju pred učitelja: rad u osnovnoj školi, rad u produžnoj školi i opismenjavanje odraslih. Od učitelja se očekuje da “na divljake kalemi plemenke”; da iz “bogatoga vrela života ljudi i prirode školskoga okoliša, a zavičaja školske djece odabire u pravo vrijeme i na pravome mjestu obrazovne vrednote i njima se služi u svome stvaralačkom, umjetničkom radu u školi” (Ratković, 1922, 262). Da bi u tomu uspio, učitelj mora imati solidno opće obrazovanje koje čine predmeti: hrvatski ili srpski jezik, njemački jezik, zemljopis, povijest i državljanska nauka, matematika, prirodopis, fizika, kemija, higijena, gospodarstvo, kućanstvo (učiteljice), ručni radovi (različiti za učitelje i učiteljice), crtanje i modeliranje, lijepo pisanje, pjevanje i nauk o glazbi, gimnastika, te, neobvezno: klavir, orgulje, violinu i crkveno pojanje. Iduće godine Stjepan Pirnat (1923) predlaže u *Napretku* temeljitu promjenu gospodarske obuke budućih učiteljica, jer da je narodna učiteljica nesuvremena bez dovoljne gospodarske obrazovanosti. Povrtlarstvo, voćarstvo, cvjećarstvo, peradarstvo i mljekarstvo ostaju autonomnim područjem žene, no želi li biti suvremena, mora se dobro uputiti još i u gojenje konja, pčelarstvo, kuničarstvo, svilarstvo, gojenje riba, vinogradarstvo, pivničarstvo, svinjogojstvo, stočarstvo itd. Uz sva potrebna znanja u opis učiteljskog

poziva ulazile su osobine kao što su: sklonost zvanju, privrženost djeci i omladini, točnost i savjesnost u vršenju zvanja, trezvenost i skladnost, čestitost, poštenje, pravednost itd. Zahtjev za crpljenjem obrazovnih vrijednosti iz kraja u kojemu škola djeluje već je otprije utjecao na izgradnju mreže učiteljskih škola: nastojalo se da ju dobije svaki kraj koji se po svojim zemljopisnim i prirodnim prilikama, po načinu života i osobinama svojih žitelja jasno ističe i razlikuje od drugih krajeva.

Ode šeprtlja u preparandiju

Zašto ste odabrali poziv učitelja? – bilo je pitanje iz ankete što ju je A. Kovačević proveo (1927./28.) među učiteljskim pripravnicima. Evo nekih odgovora:

– *Vidio sam kako dobro živi neki moj rođak koji je nedavno postao učiteljem pa se i ja odlučih. Mislio sam, brzo ću svršiti, a uz to je lakše u preparandiji, jer sam gimnaziju jako zamrzio.*

– *U učiteljsku školu su me natjerale prilike. Bijah slab đak u gimnaziji, pa kud će suza neg na oko – ode šeprtlja u preparandiju.*

– *Prije nego što sam pošla u učiteljsku školu, ne mogu reći da mi je bio ideal da budem učiteljica. Još od mladosti jako sam voljela trgovati. Svoje sam stvari uvijek rado zamjenjivala sa stvarima svojih drugarica, samo da se s nekim pogađam. Svaki sam dan samo na to mislila i jedva sam čekala da svršim građansku školu i pođem u trgovačku. Svi su me od toga odgovali, ali ja sam ostala kod svoga. Napokon je ipak uspjelo roditeljima da me od toga odvrate. I kad sam već sama pristala na to nisam bila zadovoljna jer su mi propale moje lijepe ideje. I sada nemam veći ideal nego da čim prije postanem učiteljica, valjana i radina, ali ne u gradu, kako sam to prije željela, nego u kojem lijepom slavonskom selu. (17 godina)*

– *Sjećam se kako sam u mladosti htio biti kočijaš. Sav užitak vidio sam u tome što ne trebam hodati nego još i druge vozim.... Kad sam svršio građansku školu, htio sam da stupim u oficirsku akademiju. No za oficirsku akademiju tražili su šest gimnazija. Svejedno sam pisao molbe, plakao, srdio se, ali napokon sam se ipak smirio. Došao sam na preparandiju i pomirio se sa sudbinom, premda još uvijek imam tihu želju da budem vojnik i ne znam da li će mi se to ikada ispuniti. (17 godina)*

– *Dok sam još bio dijete neprestano sam sanjario o učitelju, pa mi je on i danas ideal. Svoje učiteljsko mjesto predstavljam si kao ubav zaselak na rubu šume sa bijelim kućicama i dobrim ljudima. Djeca me vole, a ja u tome uživam. Idem s njima na šetnju, razgledamo sve, vraćamo se i pjevamo "Lijepa naša..." Učim ih ljubiti domovinu i pomagati bližnjega. Svršavaju škole*

i odlaze u zanate, gdje marljivo i pošteno služe svakidani krušac. Seljacima pokazujem sve što je dobro i napredno, a oni to prihvaćaju i blagoslivlju me. Tako ostarim u časnoj službi i mirno zaklopim svoje trudne oči. Polazim u nebo te se molim Bogu za svoj hrvatski narod. (17 godina)

Svoju su učiteljsku školu imali: Primorje, Lika-Krbava, Podravina i Međimurje, Zagorje, Banija, Slavonija. Ratković je već tada predložio da se školovanje u učiteljskim školama produži na pet godina. Ostvareno je to zakonom o učiteljskim školama iz listopada 1929. godine. Nakon završetka petog razreda polagao se učiteljski diplomski ispit i stjecala kvalifikacija učitelja narodne škole. Nastavnim planom i programom za učiteljske škole iz 1931. godine propisana su ukupno 23 predmeta. U prve tri godine bila su predviđena po 32 sata nastave tjedno, u četvrtom 31, a u petom 30 sati. U učiteljsku su se školu mogli upisivati učenici koji završili višu narodnu školu, građansku školu ili nižu gimnaziju. Mogućnost nastavka školovanja učitelji su dobili s Višom pedagoškom školom 1919. godine.

Učiteljske škole na području Banovine Hrvatske (Popis, 1939./40.):

a) javne: Čakovac, Dubrovnik, Gospić, Karlovac, Mostar, Osijek, Pakrac, Petrinja, Šibenik, Zagreb (Državna učiteljska škola i Ženska stručna učiteljska škola)

b) privatne: Zagreb (Učiteljska škola sestara milosrdnica)

Trgovačke škole i akademije

Zakonom o financiranju iz 1927. godine cjelokupno je trgovačko školstvo (trgovačke akademije – četverorazredne škole, te dvorazredne trgovačke škole i trgovački tečajevi) stavljeno pod nadležnost Ministarstva trgovine i industrije. Doneseni su tada i novi propisi glede upisa u te škole. U akademiju su se mogli upisati učenici s položenom malom maturom – nakon četvrtog razreda gimnazije, ali i nakon građanske škole ako su bili odlični ili vrlodobri i ako su položili francuski jezik kao razlikovni predmet. (Prethodne se godine taj prijemni ispit sastojao od hrvatskosrpskog jezika, matematike i zemljopisa.) U dvorazrednu su se trgovačku školu mogli upisati nakon četvrtog razreda građanske škole ili gimnazije, bez male mature. Godine 1932. donesen je nastavni plan i program ovih škola. Obje imaju u planu hrvatskosrpski jezik, njemački jezik, trgovačku računicu, korespondenciju, knjigovodstvo, nauku o

trgovini, trgovačko i mjenično pravo i krasnopis. Zemljopis je u dvogodišnjoj školi trgovački, a u akademiji ekonomski; dvogodišnja ima povijest s općom povijesti, poznavanje robe s tehnologijom i strojopis, a akademija: povijest trgovine, poznavanje robe i kemiju s tehnologijom kao zasebne predmete, stenografiju, te još: francuski jezik, matematiku, političku računicu, narodnu ekonomiju s financijama i carinom i fiziku (samo u prvom razredu). Na završnim su se ispitima pismeno polagali hrvatskosrpski i strani jezik, knjigovodstvo, korespondencija, trgovačka računica, a na akademiji i politička računica. Jezici su se polagali i usmeno, uz matematiku, pravo, ekonomiju i zemljopis na akademiji, odnosno, trgovačku računicu, poznavanje robe i zemljopis u dvogodišnjoj školi.

Trgovačke akademije između dva rata imali su: Brčko, Čakovac (od 1939. god. kada je u akademiju pretvorena dotadašnja dvorazredna trgovačka škola; djelovala je do 1941. godine kada su zgradu zauzeli Mađari. Naredne su godine u starom gradu Zrinskih, gdje je bio i zatvor za političke osuđenike, otvorili školu pod nazivom: Čakovečka mađarska kraljevska državna trgovačka srednja škola grofa Nikole Zrinjskoga), Daruvar (do 1937. godine postojala je dvorazredna trgovačka škola) Dubrovnik (već od 1919. god. kada je u akademiju prerasla prijašnja dvogodišnja trgovačka škola), Karlovac (do 1937. godine je također postojala dvorazredna trgovačka škola), Mostar, Osijek (u kojem je bila i Trgovačka akademija pri Trgovačkoj i industrijskoj komori), Split (1919. god. u akademiju je pretvorena trgovačka škola iz 1905. god.), Sušak (od 1909. godine), Šibenik (dvorazredna trgovačka škola utemeljena 1930. godine, pretvorena je u akademiju 1939. godine), Virovitica (od 1922. – 1925.) i Zagreb: novoimenovana Državna trgovačka akademija (do 1918. godine bila je, naime, kraljevska) djelovala je pod tim nazivom do 1938. godine, kada postaje Trgovačka akademija. Pred početak Drugog svjetskog rata mijenja naziv u Prvu državnu trgovačku akademiju jer se otvara i – Druga, nastala od trgovačke škole koju je 1938. god. utemeljilo udruženje trgovaca “Hrvatski Radiša”.

Dvorazredne trgovačke škole bile su u Našicama (samo od 1921. – 1924.), Vinokvcima (od 1922. – 1932.) i u Zagrebu: 1918. godine počinju raditi ženska dvorazredna trgovačka škola, pri Višoj djevojačkoj školi trgovačko-industrijskog smjera i Dvorazredna trgovačka škola koja 1919. godine dobiva naziv: Kraljevsko zemaljska dvorazredna trgovačka škola (od 1924. god. je mješovita).

Pomorsko-trgovačke akademije djelovale su u Bakru i Dubrovniku.

Srednja poljoprivredna škola u Križevcima bila je namijenjena mladićima koji su prethodno završili nižu gimnaziju ili građansku školu. Po završetku škole stjecali su kvalifikaciju za okružne i sreske ekonomice i putne nastavnike. Uz ovu srednju, u Križevcima je, a također i u Požegi, Božjakovini, Gospiću i Petrinji, djelovala niža

poljoprivredna škola. U nju su se upisivali učenici nakon završenog četvrtog razreda osnovne škole; stjecali su praktična znanja za rad na zemlji.

Srednje tehničke škole postojale su tada u Zagrebu i Splitu. Uz zagrebačku je djelovala i Zemaljska obrtna škola. U Korčuli i u Kastvu bile su stručne škole za zadržavanje, odnosno, obrtno crtanje, a u Selcu: stručna škola za klesare. Početkom dvadesetih godina bilo je u Hrvatskoj i Slavoniji ukupno 48 obrtničkih škola s oko 2500 učenika, u Dalmaciji ih je bilo 8, a u Bosni i Hercegovini 14. Djeluje i dvadesetak ženskih obrtničkih škola: većinom su niže, uz nekoliko tzv. produžnih. Nastavnice za ove škole spremaju više ženske obrtničke škole u Splitu i Zagrebu.

U mnogim je manjim mjestima bila niža obrtnička škola: opća obrtnička ili trgovačko-obrtnička, organizirana kao večernja ili nedjeljno-blagdanska. Uglavnom nisu imale svojih zgrada već se nastava održavala u zgradama osnovnih škola, u neprikladnim prostorima: nije bilo potrebnih radionica za praktičnu obuku, a šegrti su često sjedili u malim klupama. Mnogi od njih prethodno nisu završili sva četiri razreda osnovne škole, te se njihova polupismenost ili čak nepismenost odražavala na djelotvornost obuke. Istovremeno su i radili, pa bi često izostajali s obuke. Tražilo se uvođenje zaključnog ispita nakon kojeg bi šegrti postali kalfama. Tada bi, naime, i majstori-poslodavci više vodili računa o svojim mlađahnim radnicima (koje su često izrabljivali, te su ovi bili i preumorni za nastavu). Problem je bio i s nastavnicima: bilo je malo i stalnih učitelja i ljudi od struke, majstora, za praktičnu nastavu.

Nemalu važnost za praktičnu izobrazbu jednog dijela mladeži imali su i majstorski tečajevi koji su se održavali za razne zanate. Trajali su dva do četiri mjeseca i bili besplatni; plaćao se ispit. Takvi su bili primjerice čipkarski tečaj u Pagu i u Primoštenu ili košarački u Kninu i u Opuzenu.

Zaključak

Razdoblje između dva svjetska rata u mnogim je sferama života bilo iznimno dinamično i potentno. Odjeci svjetskih kulturnih zbivanja dopirali su i do hrvatskih prostora, štoviše nailazili su na plodno tlo. Reformni pedagoški pokreti koji su u prva dva desetljeća 20. stoljeća bujali na europskom tlu inspirirali su i hrvatske učitelje i potaknuli proces unutarnje reforme škole – tzv. *didaktičko-metodičke obnove* na načelima *radne škole*. Taj je proces, istina, imao više sljedbenika među učiteljima nego među srednjoškolskim profesorima, pa će i više doći do izražaja u osnovnom nego u srednjoškolskom obrazovanju. Prosvjetna politika Kraljevine SHS odnosno Kraljevine Jugoslavije u određenoj je mjeri imala sluha za te metodičke inovacije (koje su reformnoj pedagogiji svojstvenom retorikom zdušno promovirali hrvatski, slovenski i srpski pedagozi), dok se gotovo u potpunosti oglušila na stručne rasprave i prijedloge

reforme školskog sustava, osobito srednjoškolskog obrazovanja. Unificiranju organizacijske strukture školskog sustava prethodilo je unificiranje nastavnih planova i programa, pri čemu su postale razvidne nedemokratske i unitarističke tendencije novoosnovane države. Povoljnije prosvjetne prilike nastat će u vrijeme Banovine Hrvatske (1939. – 1940.), kada su prosvjetni poslovi bili u nadležnosti banske uprave. U tom kratkom razdoblju Odjel za prosvjetu napravio je snimku stanja te nizom uredbi, naredbi i konkretnih akcija pokušao promptno djelovati na poboljšanju svih razina školskog sustava.

Školski život dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća, promatran kroz prizmu odnosa profesora i učenika odnosno njihovih međusobnih percepcija, izranja kao zanimljiva pedagoško-psihološka tema. Razvoj psihologije i reformska pedagoška gibanja toga doba nesumnjivo su utjecali na pojačano zanimanje jednih za druge – profesora za učenike i učenika za profesore, kao i na zamjetan početak procesa demokratizacije tog odnosa unatoč žalopojkama o „raspojasanoj“ mladeži i nedodirljivom autoritetu „gospodina profesora“.

Literatura

- Bačić, J. (1919./20.). Neki pogledi i misli uoči reforme srednje škole. *Nastavni vjesnik*, 29 (1), 21-32.
- Bačić, J. (1928./29.). Demokratizacija srednje škole. *Nastavni vjesnik*, 37(4), 129-132.
- Bazala, A. (1922./23.). Društvo i škola prema zločinu. *Nastavni vjesnik*, 30, 361-368.
- Blažević, I. (1924.). Beletristično štivo u srednjoj školi. *Nastavni vjesnik*, 32, 102-108.
- Blažević, I. (1925./26.). Đački odgoj izvan škole. *Nastavni vjesnik*, 34 (2), 57-65.
- Brössler, K. (1940.). Treba pristupiti kritici našeg školskog sistema. *Nastavni vjesnik*, 48, 315-323.
- Cindrić, M. (1917./18.). Nova naučna osnova za matematiku, mjerstveno crtanje i opisno mjerstvo u gimnazijama i realnim gimnazijama u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji. *Nastavni vjesnik*, 26(1), 30-36.
- Čajkovac, S. (1929./30.). Zadatak naših građanskih škola i njihova organizacija, predavanje u Glavnoj skupštini HPKZ dne 26. siječnja 1930. *Građanska škola*, 6 (8), 225-235.
- Dujmušić, J. (1933./34.). Loši tragovi naših gimnazija. *Nastavni vjesnik*, 42, 202-212.
- Franković, D. (1939.). Problem discipline u našoj srednjoj školi. *Napredak*, 47, 388-398.
- Gaćina Škalamera, S. (2004.). Dinamika razvoja osnovnih i srednjih škola u Hrvatskoj od 1900. do 1940. *Anali za povijest odgoja*, 3, 83-109.
- Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske*. (1940.). Zagreb: Tisak Zaklade Narodnih novina.
- Kovačević, A. (1929.). *Ideali naše omladine*. Zagreb, 1929.
- Kovačević, A. (1927./28.). Nekoje misli o savremenom uzgajanju učitelja. *Napredak*, 68(8-10), 224-229, 294-299.
- Kovačić, M. (1924.). Građanske škole. *Napredak*, 65(1-6), 59-64, 122-128.

- Kršnjavi, I. (1919.). *Primjedbe uz „Načela o uređenju srednjih škola u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca“ i uz „Nacrt zakona o narodnim školama u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca“*. Zagreb: Kr. zemaljska tiskara.
- Langhoffer, A. (1917./18.). O prirodopisu a napose zoologiji u našim srednjim školama. *Nastavni vjesnik*, 26(9), 542-546.
- Ljubunčić, S. (1939.). Pedagogija u Hrvata od 1918. do 1938. U: *Pedagoška Jugoslavija 1918-1938* (str. 30-54). Beograd: Jugoslovensko učiteljsko udruženje.
- Maretić, T. (1921./22.). Srednjoškolska knjiga, koju bismo trebali. *Nastavni vjesnik*, 30, 388-390.
- M[edved, I.] (1928./29.). Napuštanje pedagoškog takta. *Nastavni vjesnik*, 37, 407.
- Mirosavljević, A. (1937./38.). Današnja naša srednja škola. *Nastavni vjesnik*, 46, 95-99.
- Nastavni plan i program za I, II, III, i IV razred građanskih škola u Kraljevini Jugoslaviji*. (1936). Beograd: Izdanje i štampa Državne štamparije Kraljevine Jugoslavije.
- Naučna osnova za srednje škole*. (1906). Zagreb: Tisak Kr. zemaljske tiskare.
- Nikolić, F. (1921/22). Naše srednje škole. *Nastavni vjesnik*, 30(1), str. 2-5.
- P[asarić, J.] (1924./25.). Spisak školskih knjiga. *Nastavni vjesnik*, 33(1), 45-46.
- Petnaest godina borbe (1936): udruženom snagom za građansko obrazovanje i ekonomsko oslobođenje domaćih privrednika*. Beograd, Udruženje nastavnika građanskih škola Kraljevine Jugoslavije.
- Petz, V. (1922./23.). Narodni jezik i književnost u srednjim školama. *Nastavni vjesnik*, 34(1), 1-8.
- Popis srednjih, stručnih i građanskih škola na području Banovine Hrvatske (1939/40). *Nastavni vjesnik*, 48, 303-306.
- Programi i metodska uputstva za rad u srednjim školama*. (1936.). Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije.
- Ratković, S. (1922.). Novo uređenje učiteljskih škola. *Napredak*, 63, 256-289.
- Srednjoškolci govore*. Zagreb, 1934.
- Statistika uspjeha na gimnazijama u Zagrebu za školsku god. 1938./39. (1939./40.)*. *Nastavni vjesnik*, 48, 62-63.
- Uputstvo za što pravilniji i uspješniji rad u srednjim školama. (1932.). U: *Prosvjetni šematiizam Kraljevine Jugoslavije. Knjiga II: srednja nastava* (str. 371-376). Zagreb: Ćirilometotski nakladni zavod.
- Visković, A. (1939.). *Problem srednje škole*. *Napredak*, 80(9), 423-425.

From the history of Croatian secondary school education in the period from 1918-1941

Summary

The article provides an overview of secondary school education in Croatia in the period from 1918 till 1941, within the school legislation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians (since 1929, the Kingdom of Yugoslavia). The activity of civil schools, grammar schools, teachers' schools and other vocational schools has been presented. Unification of the organizational structure of school system was preceded by the unification of syllabuses, where undemocratic and unitarianist tendencies of the newly established state became evident. Better educational opportunities were set in at the time of Autonomous Banovina of Croatia (1939-1940), when educational activities were in the competence of Vice-Roy's Administration.

Furthermore, the work deals with the issues of education of high school youth between the two wars, elaborating the topics that were written about in educational magazines, such as: relationship between teachers and students, discipline, required reading and alike. Parts of some interesting texts have been transferred in the integral form and / or highlighted.

Key words: history of school system, secondary school education, Croatia, 1918 till 1940.